

Prvé roky ukrajinskej nezávislosti – výstavba štátu v kontexte vývoja vnútropolitckej situácie, 1991–1995

Alexander Duleba

Hneď na úvod je potrebné zdôrazniť, že Ukrajina ako jediný a posledný postsovietsky štát ešte v polovici roku 1996 nemala schválenú a prijatú novú ústavu, ktorá by jednoznačne upravovala kompetencie, vzájomné vzťahy a organizáciu orgánov moci v podmienkach nezávislosti. Stále bola de iure v platnosti stará Ústava Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky z roku 1978,¹ ktorá bezprostredne nadväzovala na „brežnevovskú celozväzovú“ Ústavu z roku 1977. V priebehu rokov 1992–1995 bola stará Ústava niekoľkokrát dopĺňovaná a jej jednotlivé ustanovenia menené. Výsledkom bola skutočnosť, že „*činná Ústava Ukrajiny obsahuje súhrn noriem, z ktorých jednotlivé nielen, že nie sú vo vzájomnom súlade, ale sa dokonca navzájom vylučujú*“.²

Ústavný chaos sa podarilo čiastočne eliminovať až v roku 1995. Absencia novej „veľkej“ ústavy bola prechodne kompenzovaná tzv. malou ústavou, respektíve Ústavnou dohodou medzi Najvyššou radou Ukrajiny [názov parlamentu – pozn. aut.] a prezidentom Ukrajiny z 8. júna 1995.³ Platnosť tejto dohody bola ohraničená momentom prijatia novej ústavy. Dosiachnutiu kompromisu medzi parlamentom a prezidentom v otázke rozdelenia právomocí, ktorý bol kriticky nevyhnutný pre funkčnosť a vôbec životaschopnosť štátu, predchádzal búrlivý vnútropolitcký zápas v prvých rokoch existencie nezávislej Ukrajiny (1991–1995). Z hľadiska štátotvorby, respektíve vývinu reformy organizácie a štruktúry štátnej moci v uvedenom období je možné vyčleniť tri základné etapy:

- 1) Kravčukov paralelný systém (marec 1992 – február 1994).
- 2) Pluščovu reformu (február 1994 – jún 1995).
- 3) Kučmov prezidentský systém (od júna 1995).

„Predpôrodné bolesti“ ukrajinskej štátotvorby

Pre pochopenie východísk štátotvorného procesu na Ukrajine je nevyhnutné aspoň v stručnosti charakterizovať hlavné politické sily a ich záujmy tak, ako sa sformovali k začiatku 90. rokov, v dôsledku vývoja počas Gorbačovovej prestavby.

Po zákaze Komunistickej strany USSR (republikovej odnože KSSZ) v súvislosti s neúspešným augustovským pučom v roku 1991 a po následnom rozpade ZSSR začala záujmy ukrajinskej štátnej elity, ktorá nemohla byť produktom sovietskeho vývoja, reprezentovať tzv. neformálna strana moci (partija vľady v ukr. j.) Fenomén tzv. strany moci veľmi úspešne vystihol ukrajinský politológ M. Riabčuk: „... je to strana starej komunistickej nomenklatúry, inými slovami »vnútorná strana«, ako ju výstižne pomenoval J. Orwell v románe »1984«. Po puči [august 1991 – pozn. aut.] táto »vnútorná strana« ľahko pristúpila na likvidáciu »vonkajšej strany«, t. j. mnohomiliónovej a všeobecne dekoratívnej strany »robotníkov, roľníkov a celého sovietskeho ľudu«. Bolo to možné hlavne preto, lebo sa v priebehu »prestavby« fakticky završil proces deideologizácie »vnútornej strany«... [tzv. strana moci – pozn. aut.] bola sama o sebe »štátom«, t. j. štátnym aparátom, kolektívnym držiteľom štátnej moci a vlastníctva... Zachovanie moci a majetku je tým jediným princí-

pom, ktorého sa nikdy nevzdá, zatiaľ čo všetky ostatné »princípy« sú pre ňu iba druhoradými, rudimentárnymi, účelovými princípmi.“⁴

Špecifickou črtou politiky ukrajinskej elity v rokoch prestavby bolo odmietanie Gorbačovovho reformného kurzu. Je nevyhnutné si uvedomiť, že jej v štruktúre sovietskej elity patrilo viac ako 30 rokov (od Stalinovej smrti v roku 1953) kľúčové postavenie. Krome Andropova a Gorbačova ostatní generálni tajomníci KSSZ (Chruščov, Brežnev, Černenko) pred nástupom na najvyšší štátny post absolvovali kariéru v koridoroch tzv. Južnej skupiny sovietskej elity.⁵ Spolu s nimi sa do Moskvy sťahovalo i ich „kolegiálne okolie“. Cesta po rebríčku kariéry moci v povojnovom období bola z Kyjeva do Moskvy oveľa kratšia ako z ktoréhokoľvek iného miesta ZSSR.

Gorbačov osobne i jeho program sociálno-ekonomických reforiem boli cudzím elementom pre ukrajinskú konzervatívnu a ortodoxnú elitu, ktorej nabúrili zabeháný systém, ale hlavne ohrozili jej záujmy a postavenie. Postoj ukrajinskej elity postupne vyzrieval, až bola v kritickom momente pripravená a schopná zbaviť sa nepohodlnej Moskvy a tým i sovietskeho štátu. Narastanie negativizmu voči zväzovému centru a formulovanie vlastných (t. j. odlišných od „moskovských“) záujmov sa prejavilo hlavne v systematickom blokovaní procesu „novogariovských rokovanií“ o podpise novej zväzovej zmluvy,⁶ ktoré inicioval Gorbačov v snahe reformovať, respektíve zachrániť sovietsku federáciu.

Záujmy tzv. strany moci v republikovom parlamente (zvolenom v roku 1990) predstavovala tzv. Skupina 239 (názov podľa počtu poslancov) na čele s predsedom parlamentu L. Kravčukom, členom ÚV KSSU a neskôr prvým prezidentom samostatnej Ukrajiny. V 450-miestnom parlamente to znamenalo väčšinu, ktorá umožňovala priechodnosť všetkých „potrebných“ zákonov, rovnako ako i blokovanie „nežiadúcich“. Ukrajinský parlament za jednoznačnej podpory národne orientovaných poslancov prijal 16. júna 1990 Deklaráciu o štátnej suverenite Ukrajiny. Tento akt bol súčasťou „slávnostného pochodu suverenity“ („parad suverenitetov“), ktorý zahájili pobaltské republiky a ktorý zachvátiac ostatné sovietske republiky predznamenal koniec ZSSR. Hoci ukrajinská deklarácia bola prijímaná ešte pre účely uzavretia zväzovej zmluvy s cieľom de iure stanoviť štátnu subjektivitu Ukrajiny pred jej podpisom.⁷

Babráctvo moskovských pučistov v auguste 1991 prinútilo však tzv. ukrajinskú stranu moci pristúpiť na krajné a radikálne riešenie. L. Kravčuk už vo funkcii prezidenta Ukrajiny (prezidentské voľby i referendum o nezávislosti prebehli 1. decembra 1991) nakoniec nie s M. Gorbačovom, ale s B. Jeľcinom a M. Šuškievičom ako s najvyššími predstaviteľmi Ruskej federácie a Bieloruska podpísal 8. decembra 1991 v Bielovežskom pralese Dohodu o vytvorení Spoločenstva nezávislých štátov, ktorá inými slovami bola de iure i de facto dohodou o zániku ZSSR.

Zatiaľ čo pre tzv. stranu moci, predstavujúcu bývalú sovietsku nomenklatúru, bol vznik samostatného štátu v značnej miere účelovým východiskom z momentálnej núdze, pre ukrajinské národno-demokratické sily to bola alfa a omega ich politického programu. V jeho centre stála idea nezávislej a demokratickej Ukrajiny podľa vzoru západných demokratických štátov. Kombinácia demokracie a nacionalizmu bola výsledkom kontinuálne nadväzujúcim na program modernizovaného ukrajinského nacionalizmu, ktorý sa ako uvedomelá politická platforma sformoval ešte v druhej polovici 19. storočia vo vtedajšej rakúskej Haliči. Ostatné politické zázemie i podporu majú národne orientované politické sily prevažne v západných oblastiach Ukrajiny, o čom svedčia výsledky parlamentných volieb z roku 1990 i 1994. Ukrajinský nacionalizmus bol vždy nielen odmietaním ruského imperializmu, ale i spoločnosť „východno-aziatskeho typu“.

Väčšina politických lídrov, ktorí stoja na čele politických strán a zoskupení tohto smeru, má na rozdiel od predstaviteľov tzv. strany moci disidentskú minulosť. Mnohí z nich boli členmi zakázanej Ukrajinskej spoločenskej skupiny pre podporu uplatnenia helsinských zmlúv, ktorá vznikla v roku 1976. Zo 40 členov skupiny bolo až 38 uväznených za antisovietsku propagandu. Prepustení na slobodu boli až v tretom roku prestavby (1988). Hneď po prepustení z väzenia založili Ukrajinské helsinské združenie (UHS), ktoré nadviazalo

na program svojho času zakázanej skupiny. V čele združenia boli medzi inými napr. V. Čornovil, L. Lukjanenko, M. Horyň a S. Chmara.

UHS, ktoré združovalo disidentskú opozíciu sovietskeho režimu, sa stalo jadrom, okolo ktorého sa postupne zoskupili sily snažiace sa na Ukrajine prekročiť horizont Gorbačovovej prestavby. Strešnou organizáciou takto orientovaných rôznych spolkov a združení sa postupne stal Ruch (Hnutie). Svojou podstatou to bolo veľmi heterogénne zoskupenie, zjednotené v danej etape (1988–1989) iba veľmi všeobecnými spoločnými cieľmi, vyjadrenými v hesle samostatnosť a demokracia. K prvému štiepeniu Ruchu došlo už na konci roku 1989 a začiatkom roku 1990. Radikálnejšia skupina na čele s L. Lukjanenom a M. Horyňom považovala za účinnejšie vytvorenie politickej strany namiesto všeludového hnutia.

V apríli 1990 sa uskutočnil ustanovujúci zjazd Ukrajinskej republikánskej strany. Koncom toho istého roku vznikla na čele s V. Javorivským ďalšia strana tohto smeru – Demokratická strana Ukrajiny. V ešte „sovietskych“ parlamentných voľbách v roku 1990 tieto politické sily⁸ získali okolo 120 mandátov v ukrajinskom parlamente a vytvorili opozíciu komunistickej väčšine, z ktorej sa postupne vyprofilovala Skupina 239, obhajujúca záujmy tzv. strany moci. Štyridsať mandátov vo tedajšom parlamente patrilo Demokratickej platforme KSSU na čele s V. Filenom, ktorá v otázkach obsahu výstavby štátu kokeštovala s národno-demokratickým krídlom.

V zásadných otázkach, týkajúcich sa získania štátnej nezávislosti, však obidve hlavné politické zoskupenia Ukrajiny (tzv. strana moci i národní demokrati) našli v hektických augustovských časoch roku 1991 spoločnú reč. Spolu vytvorili v parlamente ústavnú 2/3 väčšinu, ktorá im umožnila 24. augusta 1991 prijať legitímnym spôsobom Akt o nezávislosti, ktorý znamenal zrod samostatnej Ukrajiny *de iure*. Avšak odhliadnuc od prijatia Deklarácie o štátnej suverenite z roku 1990 i Aktu o nezávislosti z roku 1991 ich predstavy o výstavbe štátu, respektíve v procese prijímania zákonov vyžadujúcich jednoduchú väčšinu už v podmienkach nezávislosti, začali vykazovať diametrálne rozdiely. Navrch jednoznačne získala tzv. strana moci a rozhodujúcou mierou ovplyvnila charakter i obsah štátotvorného procesu v prvých rokoch existencie nezávislej Ukrajiny (hlavne v období 1992–1994).

Sovietsky konzervativizmus ukrajinskej elity v otázkach štátotvorby, ktorému zostala verná i v prvých rokoch existencie nezávislej Ukrajiny, sa prejavil už v roku 1990 ešte v rámci ZSSR. Gorbačovovské reformátorské vedenie iniciovalo koncom 80. rokov proces reformy miestnych orgánov moci. Dňa 9. apríla 1990 Najvyššia rada ZSSR prijala zákon O všeobecných princípoch miestnej samosprávy a miestneho hospodárenia v ZSSR. Zmyslom tohto aktu bolo načrtnúť potrebu zohľadnenia princípu rozdelenia moci a obrodovania inštitútu samosprávy pri výstavbe Rád ľudových poslancov na lokálnej úrovni. Odpoveďou tzv. ukrajinskej strany moci bol zákon O miestnych Radách ľudových poslancov Ukrajinskej SSR a miestnej samospráve, ktorý prijal ukrajinský parlament 7. decembra 1990.⁹

Zatiaľ čo zväzový zákon definoval miestne Rady ľudových poslancov ako základný článok v systéme miestnej samosprávy a reprezentatívnych orgánov moci, ukrajinský zákon ich definoval ako reprezentatívne orgány štátnej moci. Časť III. ukrajinského zákona klasifikovala miestne Rady ľudových poslancov ako štátne orgány miestnej samosprávy.¹⁰ Inými slovami, zatiaľ čo cieľom gorbačovovskej reformy bolo vyčleniť miestne Rady zo „sovietskej subordinácie“ a podriadenosti Rád nižšej úrovne Radám vyššieho stupňa v súlade s princípom demokratického centralizmu a vytvoriť na najnižšom stupni článok viac menej nezávislej samosprávy, ukrajinský zákon iba použitím iných pojmov zakonzervoval existujúci sovietsky stav. Ukrajinská nominálna samospráva na miestnej úrovni zostala *de facto* štátnou správou. Nehovoriac už o tom, že si Rady všetkých úrovní na Ukrajine samozrejme zachovali svoju všemohúcnosť, t. j. kumuláciu legislatívnej i exekutívnej moci.

Tzv. strana moci, ktorá dominovala v ukrajinskom parlamente, sústredila vo svojich rukách k momentu dosiahnutia nezávislosti všetku moc v štáte. Prostredníctvom parla-

mentu ako Najvyššej rady kontrolovala všetky ostatné úrovne Rád, ktoré kumulovali legislatívnu i exekutívnu moc. Existencia výkonnej moci, ktorú reprezentovala na centrálnej úrovni vláda, bola de facto iba nominálna, pretože vláda nebola nadriadená Radám na regionálnej i lokálnej úrovni, a tak nemohla disponovať štátnym aparátom nezávislým od legislatívnej moci, prostredníctvom ktorého by mohla vôbec realizovať svoj program správy štátu. Ukrajinská vláda sa tak i formálne dostala do totálnej závislosti od parlamentu, respektíve Skupiny 239 obhajujúcej záujmy ukrajinskej nomenklatúry transformovanej do tzv. strany moci.

Toto sovietske dedičstvo, prehĺbené tzv. stranou moci v podmienkach nezávislosti na dokonalý „štátotvorný galimatáš“, bolo podľa nášho názoru jednou z hlavných príčin narastania hospodárskej i politickej krízy na Ukrajine, ktorej prvá vlna vyvrcholila v jeseni 1993. Ukrajina vstupovala do obdobia nezávislosti s totálne paralyzovanou výkonnou mocou a s absentujúcou samosprávou. Nekomunistická elita bola na Ukrajine príliš slabá, než aby mohla ovplyvniť proces výstavby štátu v podmienkach nezávislosti. Nová situácia v ukrajinskej štátotvorbe nastala po zavedení inštitútu prezidentstva.

Kravčukov paralelný systém, marec 1992 – február 1994

Napriek tomu, že sa prezidentské voľby uskutočnili spolu s referendom o nezávislosti už 1. decembra 1991, post prezidenta, respektíve jeho štatút, kompetencie a postavenie v systéme ústredných orgánov štátu neboli nikde a nijako definované. Veľkou morálne politickou devízou prvého prezidenta Ukrajiny L. M. Kravčuka však bola skutočnosť, že legitimitu svojej moci mohol odvodzovať z platných výsledkov všeobecných a priamych volieb.

Legislatívna diera bola „zaplátaná“ až 14. februára 1992 prijatím zákona O vnesení zmien a doplnkov do Ústavy (Základného zákona) Ukrajiny z roku 1978. Tento zákon definoval postavenie prezidenta ako „*hlavy štátu a najvyššieho predstaviteľa výkonnej moci*“.¹¹ Avšak de facto Najvyššia rada zostala najvyšším orgánom štátnej moci vôbec. Nielenže jej zostala kontrola totálne subordinovanej štruktúry Rád všetkých úrovní, ale i celý rad nástrojov na uplatnenie kontroly výkonnej moci i prezidenta.

V jej výlučnej kompetencii zostali napr. menovanie premiéra na návrh prezidenta, menovanie ministra zahraničných vecí, obrany, financií, spravodlivosti, vnútorných vecí a predsedov štátneho výboru pre ochranu štátnej hranice i štátneho colného výboru na návrh prezidenta, zvolenie členov Ústavného súdu i Najvyššieho súdu, oblastných sudcov i Kyjevského mestského súdu, arbitrov Najvyššieho arbitrážneho súdu, arbitrážnych sudcov oblastí i mesta Kyjeva, generálneho prokurátora.

Zároveň parlament mohol na základe nálezů Ústavného súdu (mimochodom, ten nebol nikdy zvolený a ani v súčasnosti neexistuje!) v prípade porušenia Ústavy i zákonov Ukrajiny odvolať prezidenta z jeho funkcie 2/3 väčšinou. I bez nálezů Ústavného súdu mal parlament právo iniciovať všenárodné referendum o otázke predčasného zastavenia výkonu právomocí hlavy štátu za podmienky zozbieraní troch miliónov podpisov občanov, ktorí spĺňajú právo účasti v referende atď. Pritom prijatie rozhodnutia o zastavení výkonu právomocí parlamentu bolo možné iba na základe jednoduchého väčšinového hlasovania samotného parlamentu (!) a nijakým iným spôsobom.¹² O rovnováhe jednotlivých vetiev moci na Ukrajine na začiatku roku 1992 nie je možné vonkoncom ani len hovoriť.

L. Kravčuk pristúpil k výkonu svojich právomocí ako „slabý“ prezident, závislý od parlamentu. Nikto však nepochyboval o jeho faktickom líderskom postavení a významnom vplyve v najvyšších kruhoch tzv. strany moci. Na jednej strane jeho prirodzený politický vplyv i „kolegiálnosť“ jeho chránenca na poste predsedu parlamentu I. Pľušča, ktorý v tejto funkcii nahradil po augustovskom puči Gorbačovovho chránenca V. Ivaška, a na druhej strane skutočnosť, že sa ukrajinský parlament čiastočne nechal ovplyvniť pri formulovaní modelu prezidentstva už existujúcim modelom ruského inštitútu prezidenta z roku 1990,

znamenal otvorenie priestoru pre postupný rast dôležitosti a zväčšovania právomocí ukrajinského prezidenta.

Vyššie uvedený zákon O vnesení zmien a doplnkov do Ústavy zo 14. februára 1992 obsahoval veľmi dôležité ustanovenie, ktoré „*nadelilo prezidenta právom na obdobie do prijatia novej ústavy prijímať dekréty z otázok ekonomickej reformy, ktoré nie sú ešte regulované zákonmi*“¹³ parlamentu. Napriek tomu, že si parlament ponechal právo vetovať prezidentove dekréty v prípade, že protirečia Ústave a platným zákonom, prezident de facto tak získal čiastočné legislatívne právomoci (!). Toto právo, ktoré iba prehĺbilo „ústavný galimatias“ a ešte viac zneprehľadnilo a skomplikovalo princíp rozdelenia moci, umožnilo L. Kravčukovi postupne získať legislatívnu iniciatívu a upevniť svoje mocenské postavenie. Je potrebné dodať, že i vláda teraz už v čase výkonu svojich právomocí funkčne podriadená prezidentovi získala rovnaké legislatívne právo.

Štátotvorba na nezávislej Ukrajine (rovnako tak i v Rusku i v Bielorusku) sa nezačala realizovať v súlade s klasickým modelom štátotvorby, ktorý je historicky preverený v štátoch vyspelého demokratického sveta. Začal sa rodiť špecifický systém, charakteristický pre postsovietsky priestor ovplyvnený rozhodujúcim spôsobom sovietskym dedičstvom. V porovnaní s prevažujúcim modelom vyspelého sveta, v ktorom síce existujú rôzne politické systémy, avšak minimálne je dôsledne dodržaný princíp delby moci (legislatívna, exekutívna, súdna), k stavu na Ukrajine na začiatku roku 1992 je možné uviesť nasledujúce paradoxy: parlament ako najvyšší legislatívny orgán kontroluje vertikálu štátnych orgánov, vrátane výkonu exekutívnej moci; prezident ako najvyšší orgán výkonnej moci nemá pod svojou kontrolou štátnu správu, ale zato má čiastočné legislatívne právomoci; orgány samosprávy na lokálnej úrovni sú zároveň orgánmi štátnej moci atď. Ak k tomu prirátame absenciu Ústavného súdu ako najvyššieho orgánu nezávislej súdnej moci, ktorá sa de facto rovná absencii tejto vetvy moci na úrovni najvyšších orgánov v štáte vôbec (?!), dostaneme ucelený obrázok ústavného „neporiadku“, respektíve chaosu, ktorý nemôže fungovať inak než na „všetko-obsahujúcom“ právne nedefinovanom „klanovom a zvyčajovom“ princípe.

Toto kľbko ústavného chaosu začal odmotávať prezident Kravčuk s cieľom upevniť vlastné postavenie i sféry vplyvu a možností výkonnej moci. Siahnuť na výkonné výbory Sovietov podriadené parlamentu by bolo v tom čase politickým hazardom, ktorý Kravčuk jednoducho nemohol riskovať. Riešenie sa ponúkalo samo, rovnako geniálne ako i jednoduché. Už viac ako pol roka (od augusta 1991) sa ocitol obrovský aparát zakázanej komunistickej strany, ktorý v sovietskych časoch suploval Sovietsy na všetkých úrovniach (v oblastiach, mestách i obciach) a zároveň disponoval infraštruktúrou i prostriedkami, v právnom i faktickom vákuu. Majetok strany síce prešiel do vlastníctva štátu, avšak „bez práce“ zostali masy straníckej nomenklatúry. So záujmami tejto vplyvnej časti úradníckej populácie, ktorú jednoducho nemohli fyzicky absorbovať Sovietsy, nebolo možné nerátať a nemohli si to dovoliť ani najvyššie kruhy tzv. ukrajinskej strany moci. Kravčuk si rozhodujúcou mierou upevnil svoje politické postavenie v štáte po geniálnom ťahu v ústrety tejto starej komunistickej nomenklatúre. Nie náhodou si skoro získal v ukrajinských politických kruhoch prezývku „*prefíkaná líška*“ („*chytryj lys*“ v ukr. j.). Načo bolo budovať nový systém štátnej správy, keď už predsa existoval v podobe administrácie bývalej komunistickej strany?

Dňa 5. marca 1992 ukrajinský parlament prijal zákon O predstavitelvi prezidenta Ukrajiny, ktorý vstúpil do platnosti 20. marca. Dňa 14. apríla 1992 vydal prezident Dekrét o miestnej štátnej administrácii,¹⁴ ktorý upravoval postavenie a právomoci novozriadenej štátnej administrácie na čele s predstaviteľmi prezidenta. Na základe týchto aktov sa sieť bývalej administrácie komunistickej strany stala novou vertikálou štátneho aparátu, ktorý bol priamo podriadený prezidentovi Ukrajiny a prostredníctvom ktorého sa mala realizovať výkonná moc v štáte. Ako uvádzajú V. Filenko a S. Pohorelov vo svojom článku, „*nien len budovy, ale aj ľudia tam zostali tí istí*“.¹⁵

Následne 27. marca 1992 parlament schválil zmeny zákona z decembra 1991 O miest-

nych Radách ľudových poslancov a miestnej samospráve, ktorý dostal nový názov O miestnych Radách ľudových poslancov a miestnej regionálnej samospráve.¹⁶ V súlade s týmto zákonom boli Rady ľudových poslancov na regionálnej a lokálnej úrovni (od oblasti dole) definované nominálne ako orgány samosprávy. Avšak tým, že si zachovali svoje výkonné výbory a nebol zrušený princíp demokratického centralizmu (t. j. nadržanosti Rád vyššieho stupňa Radám nižšieho stupňa s ich celkovým podriadením parlamentu ako Najvyššej rade), zostala de facto neporušená sovietska vertikála správy štátu.

Prezident získal pod svoju kontrolu paralelný mocenský aparát, ktorý kritickým spôsobom zmenil jeho mocenskú pozíciu v štáte a zároveň znamenal doslova revolučný zásah do štátotvorby nezávislej Ukrajiny. Tento nový štátny aparát výkonnej moci obsahoval všetky úrovne organizácie štátu od okresu hore (všetky okresy, okresy miest Kyjev a Sevastopol, mestá Kyjev a Sevastopol a všetky oblasti). V podstate sa tak obnovil starý sovietsky stav z obdobia pred zakázaním komunistickej strany. Paradoxom kravčukovskej reformy bola skutočnosť, že na Ukrajine začali vedľa seba paralelne fungovať dve vertikály štátnej správy, čo je fakt hodný evidencie v Guinnessovej knihe „zvláštností“.

Podobne ako pred aprílom 1992 existovala na Ukrajine „hyperinflácia legislatívnej moci“, ak zohľadníme vyššie uvedené legislatívne právomoci prezidenta a vlády (t. j. orgánov výkonnej moci), od apríla 1992 nastal stav doslova „hyperinflácie exekutívnej moci“. Nielenže bola zriadená osobitná vertikála štátnej správy podriadená najvyšším orgánom výkonnej moci, ale ďalej existovali a „pracovali“ výkonné výbory Sovietov súc podriadené Najvyššej rade ako najvyššiemu orgánu zákonodárnej moci. Tento „paralelný“ stav prakticky pretrval až do začiatku roku 1994.

Skutočne originálne ukrajinské skúsenosti z obdobia 1992–1994 preukázali absolútnu neefektívnosť fungovania dvoch vertikál štátnej správy. Orgány oboch vertikál na všetkých úrovniach výstavby štátu sa dostávali takmer do permanentného konfliktu, navzájom si konkurujú a supľujú vzájomnú činnosť. Výsledkom bola faktická paralýza fungovania moci a správy štátu, čo sa zákonite muselo prejavovať na neutešenom hospodárskom i sociálnom vývine krajiny. Na Ukrajine sa sformovalo klasické dvojvládie, známe iba z dejín revolúcií, nie však z vývinu stabilných štátov.¹⁷

Politickým dôsledkom tohto vývinu bolo prvýkrát od vzniku samostatnej Ukrajiny rozdelenie predtým jednotnej strany moci. Prebujnelá byrokracia sa začala zákonite deliť na dva veľké tábory podľa toho, s kým boli späté jej záujmy a k akej vertikále moci patrila – prezident versus parlament, respektíve „kravčukovci“ versus „pluščovci“. Narastajúci konflikt, ktorý zachvátil „dolné“ štruktúry orgánov moci, sa začal postupne prenášať na úroveň centrálnych orgánov štátu. Sprvoti zdanlivo geniálne kravčukovské riešenie sa ukázalo ako nereálna postsovietska ilúzia. Z Kravčukovho politického tieňa začal vystupovať predseda parlamentu I. Plušč, ktorý sa ostatne zásadným spôsobom pričínil o „koniec kariéry L. Kravčuka na výslní ukrajinskej politickej scény“. V jeseni 1993 kulminovala vnútropolitická kríza. Bolo jasné, že na Ukrajine musí dôjsť k zásadným politickým zmenám. Jednou z nich bola a jednoducho musela byť ďalšia zásadná reforma výstavby štátu.

Pluščova reforma, február 1994 – jún 1995

Sociálno-ekonomické dôsledky Kravčukovho paralelného systému, ktorý paralyzoval správu štátu, boli katastrofálne. Úpadok priemyselnej výroby za deväť mesiacov roku 1993 v porovnaní s rokom 1992 predstavoval 21 %. V tom istom období ceny vyrástli o 1 605 % a množstvo peňažnej masy v obehú sa zvýšilo o 1 152 %. Iba „zostatok bývalej Juhoslávie“, na ktorý bolo uvalené obchodné embargo OSN, v porovnateľnom období vykázal vyššiu mieru inflácie a hospodárskeho úpadku. Priemerná životná úroveň Ukrajincov v porovnaní s obyvateľmi Ruska sa znížila za uvedené obdobie 4 až 5-krát (!). Pritom Ukrajina patrila k najrozvinutejším republikám ZSSR vôbec. O to väčší šok utrpelo ukrajinské obyvateľstvo podliehajúce postupne stále väčšej miere rozčarovanosťi z „reality nezávislosti“.

Predohrou k jesenným pohybom na politickej scéne a udalostiam v parlamente bol „letný“, doteraz v dvojročnej histórii štátu najväčší štrajk (1993), ktorý sa začal vo východných banických oblastiach (Donecká, Luganská) a postupne sa rozšíril i na centrálnu oblasť (štrajkovalo okolo 2 mil. zamestnancov!). Štrajkujúci okrem ekonomických požiadaviek vytyčili prvýkrát i závažné politické požiadavky – odstúpenie prezidenta, predčasné prezidentské i parlamentné voľby a plná integrácia Ukrajiny v rámci SNŠ. Vlna štrajkov utíchla až potom, čo baníci získali prísľub uskutočnenia predčasných volieb. Termíny predčasných parlamentných volieb (2 kolá) boli stanovené na 27. marca, resp. 10. apríla a predčasných prezidentských volieb (2 kolá) na 26. júna, resp. 10. apríla 1994.

Politický konflikt v špičkách ukrajinskej politiky vrcholil. Pluščovské krídlo tzv. strany moci bolo rozhodnuté ešte pred voľbami zvaliť vinu a zodpovednosť za neutešený vývin v krajine na prezidenta Kravčuka. Pre tento postup si získalo podporu národných demokratov, ktorí ako jediní systematicky už od vzniku samostatnej Ukrajiny predkladali požiadavku na vypísanie nových volieb v podmienkach nezávislosti. Avšak zbaviť prezidenta politického vplyvu znamenalo okrem iného i odstrániť mocenský aparát, ktorým disponoval, t. j. vertikálu štátnej administrácie zriadenej na základe legislatívnych noriem z jari 1992.

Takto motivovaný parlament pristúpil k rozhodnému kroku, ktorý znamenal ďalší doslova kritický zásah do výstavby štátu. Najvyššia rada schválila 3. februára 1994 zákon O formovaní miestnych orgánov moci a samosprávy.¹⁸ Na základe tohto aktu bol zrušený zákon O predstaviteľovi prezidenta Ukrajiny z marca 1992 i následný prezidentov Dekrét o miestnej štátnej administrácii z apríla 1992. V dôsledku toho bola zlikvidovaná vertikála výkonnej moci podriadená prezidentovi ako nominálne najvyššiemu predstaviteľovi tejto vetvy moci. Bol to návrat späť de facto k situácii z jesene 1991 po „odštátnení“ komunistickej strany s totálnou dominanciou štruktúry Sovietsov a parlamentu.

V súlade s novým zákonom bolo stanovené, že orgánmi miestnej samosprávy sú vidiecke, mestské, okresné a oblastné Rady. Samozrejme ani tento zákon nezrušil princíp subordinácie Rád, takže de facto znovu išlo iba o nominálnu samosprávu. Pritom okresné, oblastné a mestské Rady Kyjeva a Sevastopoľa boli zároveň nadelené právomocami výkonu funkcie orgánov štátnej moci. Inými slovami, Rady od okresu hore prebrali de iure i de facto funkcie výkonu štátnej moci súc podriadené parlamentu ako najvyššiemu orgánu zákonodárnej moci, ktorý v súlade s činným ústavným právom nemal zafixované priame exekutívne právomoci, ak za také nebudeme pokladať právo kontroly realizácie schválených zákonov v praxi. Ukrajina tak znovu zademonštrovala „v plnej kráse“ paradoxy post-sovietskej štátotvorby.

Avšak oveľa významnejšie a absolútne nové legislatívne indikácie s kritickým praktickým dosahom pre nasledujúci vnútropolitický vývin na Ukrajine mali ďalšie ustanovenia zákona. Zákon stanovil, že sa predsedovia (holovy v ukr. j.) vidieckych, okresných, oblastných (+ mestá Kyjev a Sevastopol) Rád ľudových poslancov budú voliť priamo obyvateľstvom administratívnej jednotky a budú im podriadené priamo i výkonné výbory Rád. Termín takto rámcovaných lokálnych a regionálnych volieb bol stanovený na 26. júna 1994, čiže presne dátum konania prvého kola prezidentských volieb. Miestne voľby prebehli úspešne; bolo zvolených 99,5 % predsedov Rád všetkých úrovní a 99,8 % poslancov Rád všetkých úrovní. Jednoducho nový prezident už musel „nájsť“ novú štruktúru moci „hotovú a fungujúcu“. S účinnosťou od 28. júna kravčukovská administrácia prestala existovať. I toto bol jeden zo strategických politických zámerov Pluščovej reformy.

Legislatívne novum ustanovení nového zákona spočívalo v tom, že sa v rukách predsedov Rád jednotlivých úrovní (t. j. jednotlivcov!) kumulovala legislatívna i exekutívna moc v rámci lokálnej, resp. regionálnej pôsobnosti (predtým i v starých sovietskych časoch mali kolektívne vedenie). Ak k tomu prirátame spôsob nadobudnutia moci lokálnymi a regionálnymi lídrami (t. j. jej legitimitu vychádzajúcu z priamych a všeobecných volieb), zistíme, že na Ukrajine došlo k fenomenálnemu javu, ktorý je možné približne vyjadriť pojmom individuálne kumulovanie moci na lokálnej a regionálnej úrovni.

Vznikla zaujímavá a kvalitatívne nová situácia. Na jednej strane na úrovni ústredných

orgánov štátu bola moc ústavne rozdelená, avšak na úrovni regiónov koncentrovaná. Zatiaľ čo napr. predseda parlamentu nemohol byť zároveň predsedom vlády, respektíve prezidentom (!) a tým i hlavou výkonnej moci, na úrovni regiónu áno, pretože sa predseda Rady ako reprezentatívneho orgánu s legislatívnymi právomocami stal zároveň šéfom výkonnej moci. Treba dodať, že od predsedov Rád (jednotlivcov!) teraz závisel výkon štátnej moci vôbec na území ich pôsobnosti.

Ak zoberieme do úvahy rozkolísanú politickú situáciu, vzájomné súperenie prezidenta a parlamentu (t. j. slabosť centrálnej moci štátu vôbec), na Ukrajine vznikla nová silná politická vrstva kumulujúca individuálnym spôsobom moc štátu v miestnej pôsobnosti, s ktorou už nebolo možné nerátať v ďalšej politickej hre. Vzhľadom na skutočnosť, že ďalej platil princíp sovietskej subordinácie, cyklus sa zamykal na úrovni oblastí. Inými slovami, predsedovia oblastí, ktorým boli podriadení lídri ostatných úrovní (obec, mesto, okres), sa de facto stali skutočnými regionálnymi bossami. Štruktúra výkonnej moci a správa štátu sa zamykali na ich úrovni, pretože nad sebou už nemali iný vyšší orgán výkonnej moci. Tento systém tak trochu pripomínal kompetencie a úroveň moci niekdajších prvých oblastných tajomníkov strany, ktorí v sovietskych časoch rozhodovali takmer o všetkom v ich oblasti, pravda boli aspoň podriadení vyšším straníckym štruktúram. Na Ukrajine v polovici roku 1994 však už vyššie štruktúry výkonnej moci neexistovali.

Následky na seba nedali dlho čakať. Na Ukrajine prebehol faktický proces regionalizácie a decentralizácie štátnej moci. Začali sa otvorene prejavovať odstredivé regionálne tendencie, prehĺbila sa kríza vo vzťahoch Krym – Kyjev, autonomistické tendencie začali silnieť hlavne vo východných oblastiach Ukrajiny s prevažujúcim ruskojazyčným obyvateľstvom a v Zakarpatsku. Reálna moc v štáte prešla do rúk regionálnych elit. V prezidentských voľbách úplne prepadol predseda parlamentu I. Pľušč, ktorý nepostúpil ani do druhého kola. Reforma, ktorú iniciovali jeho stúpenci v parlamente, sledujúc oslabenie postavenia prezidenta Kravčuka ešte pred voľbami v roku 1994, sa nakoniec obrátila proti záujmom orgánov centrálnej moci (vrátane parlamentu) vôbec. Keď predtým mala Najvyššia rada možnosť ovplyvňovať Sovietsy nižších úrovní okrem iného i kádrovou politikou, slobodne a nezávisle zvolení lídri regiónov disponujúci výkonnou mocou sa jej jednoducho vymkli z kontroly.

V prezidentských voľbách prepadol L. Kravčuk i kandidáti národných demokratov. Na scénu vyšiel nový líder L. Kučma, ktorý svoju predvolebnú kampaň postavil na heslách štrajkujúcich z „letného“ štrajku v roku 1993. Okrem iného Kučmovej popularite prospel jeho odchod z postu premiéra na začiatku jesene 1993, pretože si získal povest muža, ktorému „štátna mafia“ nedala zaviesť poriadok v štáte.¹⁹ A že to so zavedením poriadku v krajine myslí nový prezident skutočne vážne, demonštroval i vo svojej inauguračnej reči, keď sa vyjadril, že nemieni byť „slabým prezidentom“ a že sa bude usilovať o zriadenie jednotnej vertikály výkonnej moci podriadenej prezidentovi. Kučma zviazol s parlamentom rok trvajúci urputný zápas o výkonnú moc. Novým aktérom v ukrajinskej politickej hre sa však už stali i silné regionálne elity. Ich pozícia zásadným spôsobom ovplyvnila výsledok zápasu dvoch ústredných orgánov štátu – nového parlamentu a nového prezidenta –, ktorý vyústil do podpísania Ústavnej dohody medzi Najvyššou radou Ukrajiny a prezidentom z júna 1995. Prakticky až do podpísania tejto dohody existoval de facto stav, ktorý bol výsledkom Pľuščovej reformy z februára 1994.

Kučmov prezidentský systém od júna 1995

Lavicové sily, ktoré sa sformovali ako opozícia k neformálnej strane moci – socialisti, komunisti (Komunistická strana Ukrajiny získala povolenie k registrácii počas „búrlivej jesene“ 1993) spolu s agrárnikmi – vyhrali prvé dve kolá parlamentných volieb, v ktorých bolo zvolených 338 poslancov (z celkového počtu 450).²⁰ To im umožnilo obsadiť vedúce posty v novom parlamente. Na post predsedu parlamentu bol zvolený Alexander Moroz,

líder Socialistickej strany. Ich program v otázkach štátotvorby kopíroval staré sovietske predstavy – obnovenie a posilnenie Rád všetkých úrovní s dominanciou Najvyššej rady.

V dôsledku doplňujúcich volieb a postupnej kryštalizácie postojov obrovského počtu tzv. nezávislých poslancov však ľavica svoje dominantné väčšinové postavenie v parlamente stratila. Nestratila však kontrolu nad jeho vedením. K momentu podpísania Ústavnej dohody existovalo nasledujúce rozloženie mandátov v ukrajinskom parlamente, a to podľa parlamentných frakcií: ľavica (socialisti, komunisti, agráристи) – 164 poslancov; národno-demokratická pravica (Reformy, Ruch, Štátnosť) – 99 poslancov; stred (Jednota, Medziregionálny blok, nezávislí, Centrum) – 124 poslancov; mimo frakcií – 19 poslancov; spolu – 406 poslancov.²¹ „Ľavicová hrozba“ zjednotila v zásadných otázkach vnútropolitického vývinu národných demokratov s niekdajšou stranou moci, reprezentovanou v parlamente predovšetkým frakciami politického stred. V prípade spoločného postupu pri väčšinových zákonoch disponovali národní demokrati s frakciami stredu väčšinou 223 hlasov, čo im umožňovalo prehlasovať ľavicu. Avšak žiadna „predstaviteľná“ politická sila, respektíve „politicky reálne možná“ koalícia v parlamente nedisponovala ústavnou väčšinou. Táto skutočnosť bola hlavnou príčinou pokračovania stavu ústavného chaosu, respektíve mocenskej krízy vyplývajúcej z absencie novej ústavy.

Nový parlament vedený ľavicou vyvinul od samého začiatku svojej činnosti snahu o revíziu Pľuščovej reformy. Išlo predovšetkým o obmedzenie kompetencií lídrov oblastí, ktorí sústredili vo svojich rukách de facto výkonnú moc v štáte. Najvyššia rada mala možnosť určitým spôsobom ovplyvňovať reprezentatívne časti Rád, nie však ich výkonné výbory. Dňa 14. júla 1994 prešiel v parlamente v prvom čítaní zákon O miestnych Radách ľudových orgánov,²² ktorého realizácia v praxi by znamenala návrat štátotvorby do obdobia pred jari 1992. Tento zákon mal inovovať zákon z 3. februára 1994. Druhé čítanie zákona (podľa reglementu ukrajinského parlamentu je zákon schválený až po druhom čítaní) bolo zablokované spoločným postupom národných demokratov, politického stred, ale predovšetkým prezidenta L. Kučmu, ktorý sa postavil do pozície obhájcu záujmov regionálnych lídrov. Slabou náplastou na legislatívny neúspech parlamentnej ľavice bolo schválenie rozhodnutia o menovaní radcov-referentov do oblastných Rád (v októbri 1994), ktorí mali kontrolovať ich činnosť, supľujúc tak ich lídrov zvolených v priamych voľbách 26. júna 1994.²³

Džin regionálnych lídrov odvodzujúcich svoju legitimitu z priamych volieb sa však už parlamentu nepodarilo vrátiť naspäť do zázračnej fľaše. Rozhodujúcou chybou parlamentnej ľavice bola skutočnosť, že namiesto rešpektovania novej politickej vrstvy s reálnym doslova kritickým vplyvom v krajine a snahy o „dohodu“ pristúpila k „nepriateľským“ aktom voči tejto vrstve. Túto situáciu maximálne využil vo svoj prospech prezident Kučma, ktorý si v regionálnych elitách získal priazeň a podporu pre nastávajúci zápas s parlamentom o kompetencie.

Jeho odpoveďou na zriadenie novej funkcie radcov-referentov v oblastiach podriadených parlamentu bolo zriadenie nového orgánu pod názvom Rada regiónov pri prezidentovi Ukrajiny. Členmi tejto Rady sa stali regionálni lídri oblastí (+ miest Kyjev a Sevastopol) a samozrejme prezident Kučma. Prezidentská administrácia v tom čase vytýčila hlavné heslo vyjadrujúce jej stratégiu pri výstavbe štátu: silné regióny – silné centrum. Inými slovami, cieľom prezidentovej politiky v oblasti výstavby štátu bolo „*zriadenie pevnej vertikály výkonnej moci, ktorá vznikne vďaka podriadeniu prezidentovi predsedov všetkých úrovní Rád na základe delegovania im výkonných právomocí. Takým spôsobom sa predsedovia Rád stanú jedinými predstaviteľmi štátnej moci na miestach, pričom Rady sa pretransformujú na orgány miestnej samosprávy*“.²⁴ Na rozdiel od „netaktického“ parlamentu Kučma ponúkol regionálnym lídrom spojenectvo a tí ho plne akceptovali, pretože realizácia prezidentových zámerov by iba upevnila ich mocenské postavenie v regiónoch. Ďalší vývin udalostí preukázal, že prezident stavil na tú správnu politickú kartu.

To, čo získal prvý prezident Ukrajiny L. Kravčuk vďaka svojej prirodzenej politickej autorite v prvých mesiacoch štátnej samostatnosti a podpore vtedy ešte jednotnej strany

moci, musel si druhý prezident L. Kučma vybojovať v tvrdom politickom boji, ak nechcel zostať iba „nominálnou“ hlavou štátu a výkonnej moci. Kučmova administrácia zvolila správnu taktiku na ceste k uchopeniu moci.

Prvým krokom nového prezidenta v tomto smere bol dekrét O nevyhnutých mierach pre posilnenie boja so zločinnosťou z júla 1994. Prezidentom vyhlásená vojna kriminalite a organizovanému zločinu, ktorý na Ukrajine i vďaka ústavnému chaosu nadobudol nebyvalé rozmery, si získala širokú podporu ukrajinského obyvateľstva.²⁵ Jednoducho stavať sa proti prezidentovi v tomto boji na pozadí pokračujúceho ekonomického úpadku a procesu zbedačovania obyvateľstva by znamenalo politickú samovraždu. Rozvíjanie kampane pod zástavou boja so zločinom umožnilo prezidentovi za širokej podpory obyvateľstva dosiahnuť ústupky parlamentu a začať sústreďovať vo svojich rukách dôležité páky moci. Presadil na vedúce posty silových ministerstiev „svojich ľudí“, obviňujúc staré kádre za neschopnosť a skorumpovanosť, vytvoril tzv. Národný výbor vyšetrovania, ktorý de facto prepojil silové ministerstvá a podriadil ich prezidentovi (na účely kampane boja so zločinom), dosiahol podriadenie špeciálnej vojenskej jednotky Národnej gardy (predtým bola podriadená parlamentu) atď. Obrovským úspechom prezidenta, ktorý už navodil kvalitatívne nové indikácie pre ďalší vývin ukrajinskej štátotvorby, bolo vyvedenie oblastných správ vnútorných vecí z jurisdikcie miestnej moci a podriadenie ich ministerstvu vnútra.²⁶

Táto dôkladná „delostrelecká príprava prezidenta k útoku“ trvala takmer pol roka. Bezprostredný útok sa začal začiatkom decembra 1994, keď prezident využil právo zákonodárnej iniciatívy a predniesol na rokovanie parlamentu projekt ústavného Zákona o štátnej moci a miestnej samospráve na Ukrajine (stal sa známy ako zákon o moci), ktorý by na obdobie do prijatia novej ústavy definoval kompetencie ústredných orgánov moci a systém výstavby štátu. Dňa 22. decembra 1994 prezident na úvod parlamentnej rozpravy k projektu tohto zákona predniesol vystúpenie, v ktorom zdôvodnil svoju argumentáciu, prečo je takýto zákon potrebný, rovnako ako i vysvetlil jeho základné ustanovenia:

- 1) hlavnou príčinou ekonomickej krízy a zaostávania Ukrajiny je kríza politická;
- 2) politická kríza spočíva v tom, že si parlament nárokuje výkonnú moc;
- 3) krajinu preto v skutočnosti nikto neriadi a vláda je sluhom dvoch páňov;
- 4) cieľom zákona je odstránenie protikladov medzi zákonodárnou, výkonnou a súdnou mocou, pritom najvyšším a jediným orgánom výkonnej moci na úrovni ústredných orgánov štátu musí byť prezident;
- 5) prezident by mal mať právo rozpustiť parlament, ak posledný neschváli rozpočet, alebo blokuje sformovanie vlády, respektíve neschváli jej program;
- 6) vláda ako orgán výkonnej moci musí byť podriadená výlučne prezidentovi;
- 7) miestne Rady by sa mali stať iba orgánmi samosprávy ;
- 8) na báze výkonných výborov Rád musí byť zriadená štátna administrácia, ktorá sa stane vertikálou výkonnej moci podriadenej iba prezidentovi s tým, že lídrov oblastných administrácií do ich funkcií bude prezident menovať osobne.

V prípade, ak parlament neschváli zákon o moci, prezident vyhlásil, že je rozhodnutý iniciovať celonárodné referendum o dôvere prezidentovi. Svoje vystúpenie skončil emotívne: „*Ak nie ja, tak potom parlament musí prevziať plnú zodpovednosť za vývin v krajine. V každom prípade, dvojládrie musí byť ukončené! Inej cesty niet! Musíme mať stále na pamäti, že neďaleko trónu sa nachádza vždy i šibenica.*“²⁷

Prezident L. Kučma svojim ofenzívnym postojom navodil kritickú politickú situáciu v krajine. Bolo jasné, že cesty naspäť niet a že sa na Ukrajine znovu schyľuje k zásadnej zmene vo výstavbe štátu. Parlament nemohol mať záujem na referende o dôvere prezidentovi, pretože bolo viac ako pravdepodobné, že mu obyvateľstvo vysloví dôveru, ktorá bude de facto vyslovením nedôvery parlamentu. Logickým postupom prezidenta, ktorý by v krátkom čase získal druhýkrát celonárodne potvrdenie legitimity moci, by zákonite boli kroky smerujúce k rozpusteniu parlamentu a k novým voľbám. A to všetko v situácii, keď si prezident zabezpečil kontrolu silových ministerstiev a podporu regionálnych elít. O tom, že sa Rada regiónov pri prezidentovi významne podieľala na príprave zákona o moci,

nebolo pochýb. Svedčí o tom okrem iného i skutočnosť, že v súlade so zákonom by prezident síce v budúcnosti menoval lídrov regionálnej štátnej administrácie (znamená to, že by už neboli volení priamo obyvateľstvom ako v roku 1994 podľa Pluščovej reformy), avšak prezident L. Kučma sa zaviazal do konca svojho volebného obdobia na poste prezidenta nemenovať nových regionálnych lídrov a nechať vo funkciách de facto členov Rady regiónov, t. j. tých, ktorí boli zvolení v súlade so zákonom z 3. februára 1994.

Parlament sa ocitol v neľahkej situácii. Na jednej strane Kučmova reforma by preň mala ďalekosiahle dôsledky, pretože by znamenala zlikvidovanie subordinovanej štruktúry Rád podriadených parlamentu, a teda i radikálne zníženie jeho doterajšieho mocenského významu a postavenia v štáte, ohraničiac ho „iba“ zákonodárnymi funkciami. Na strane druhej hrozilo, že by prvý parlament zvolený v podmienkach samostatnej Ukrajiny mohol mať krátku životnosť (v prípade úspešného výsledku referenda v prospech prezidenta). Parlamentná elita sa rozhodla nedovoliť, aby sa vývoj v krajine dostal mimo jej kontrolu. Inými slovami, bol tu zákon, ktorý bolo treba čo možno najdlhšie držať v parlamente, snažiac sa podľa možností „oklieštiť“ jeho proprezidentské konzekvencie. Parlament schválil 28. decembra 1994 zákon v prvom čítaní s tým, že bude vytvorená Zmierovacia komisia, ktorá vypracuje „kompromisný variant“ pre druhé čítanie. Začala sa viac ako pol roka trvajúca diskusia o zákone o moci.

Posledným pokusom parlamentu o „obídienie“ Kučmovoho zákona, respektíve možnosti stornovať zákon a odložiť ho ad acta, bola snaha rozbiť spojenectvo prezident–regionálne elity. Dňa 16. januára 1995 sa predseda parlamentu A. Moroz stretol na spoločnom rokovaní s predsedami regionálnych Rád, žiadajúc ich, aby odmietli podporu prezidentovu zákonu. Avšak ukázalo sa, že sa stretnutie uskutočnilo už post festum, že regionálni lídri plne podporujú prezidenta a nedôverujú lavicovému vedeniu parlamentu, ktoré sa ešte pred niekoľkými mesiacmi snažilo o obmedzenie ich právomocí. Preto bolo parlamentnej elite jasné, že iná cesta k „okliešteniu“ Kučmovoho zákona ako cez využitie „parlamentnej pavučiny“, v ktorej by zákon mohol prípadne uviaznuť, už neexistuje. Táto realita bola vynikajúcim vysvedčením o strategickkej prezieravosti a správne zvolenej taktike Kučmovej administrácie,²⁸ pretože eliminovala možnosť vývinu udalostí na Ukrajine podľa scenára à la „ruská jeseň 1993“.

Zmierovacia komisia zložená z deviatich poslancov (po jednom z každej frakcie parlamentu) a predstaviteľa prezidentskej kancelárie svoju prácu ukončila 10. marca 1995 odovzdaním prepracovaného projektu do parlamentu. Ako sa dalo čakať, poslanci doslova zavalili komisiu množstvom pozmeňovacích návrhov (na 56 článkov prezidentského projektu zákona o moci prišlo 900 návrhov zmien a doplnkov!). Výsledkom práce komisie bolo vylúčenie z pôvodného projektu zákona 14 článkov a vypracovanie ôsmich absolútne nových článkov, pričom iba päť zostalo bezo zmien. Najdôležitejšie ustanovenia kompromisnej verzie zákona pre druhé čítanie v parlamente boli nasledujúce:

- 1) bude vytvorená jedna vetva výkonnej moci na čele s prezidentom;
- 2) oblastné a okresné Rady sa stanú regionálnymi zastupiteľskými orgánmi bez výkonných právomocí;
- 3) všetky výkonné právomoci preberajú štátne administrácie v oblastiach a okresoch;
- 4) právo menovať a odvolávať predsedy týchto administrácií má prezident, s tým že v počiatočnom období zostávajú v týchto funkciách tí, ktorí boli zvolení v priamych voľbách v roku 1994;
- 5) v mestách a obciach zostane doterajšia štruktúra Rád, ktoré si budú formovať i vlastné orgány výkonnej moci, pričom štátna administrácia od okresu hore nebude mať právo zasahovať (!) do ich činnosti, iba sudy budú mať možnosť posúdiť súladnosť ich aktivít s ústavou a s platnými zákonmi;
- 6) prezident bude mať právo rozpustiť parlament, ak posledný nebude schopný sformovať jednoduchú väčšinu, alebo ak nebude schopný do troch mesiacov schváliť rozpočet, respektíve prijať akékoľvek väčšinové rozhodnutie vo vzťahu k programu vlády;
- 7) sudcov nižších úrovní menuje prezident na pevne stanovenú lehotu, a to bez práva

ich odvolania pred vypršaním lehoty, avšak Najvyšší súd bude volený parlamentom atď.²⁹

Kompromisný variant zákona v podobe, ako ho sformulovala Zmierovacia komisia, bol pre prezidenta prijateľný. Výkonná moc na čele s prezidentom by získala plnú dominanciu na úrovni okres – oblasť, čo by jej umožnilo zásadným spôsobom ovplyvniť ďalší vývin v krajine. Paradoxná by zostala iba „sloboda“ miest a obcí, ktoré mali byť imúnne voči štátnej administrácii, avšak naďalej podriadené parlamentu, rovnako ako i Rady na okresnej a oblastnej úrovni. Nie je ťažké predpokladať, že by sa úroveň súperenia medzi parlamentom a prezidentom preniesla nižšie o dva hierarchické stupne výstavby štátu. Napriek tomu bol prezident ochotný akceptovať takýto nový model, pretože bol obrovským krokom vpred. Podstata kompromisu spočívala v tom (ak odhliadneme od „prezidentskej“ regulácie vzťahov na úrovni ústredných orgánov štátu), že parlament „pustil“ prezidentovi oblastnú a okresnú úroveň štátnej správy.

Avšak kompromisný variant zákona ešte vonkoncom neznamenal posledné slovo parlamentu v súperení s prezidentom. V apríli 1995 sa začalo druhé parlamentné čítanie zákona o moci (v prvom čítaní sa v súlade s reglementom ukrajinského parlamentu schvaľujú iba zásady zákona, v druhom sa schvaľuje osobitne text každého článku a na záver zákon ako celok). Búrliava rozprava trvala až do 18. mája 1995. Napriek tomu, že projekt zákona bol výsledkom práce Zmierovacej komisie, predovšetkým ľavicoví poslanci prichádzali v priebehu rokovania stále s novými a novými návrhmi zmien a doplnkov, ktoré de facto „vyprázdňovali“ zákon v neprospech prezidenta. Parlament sa rozhodol „poistiť“ i voči „vybrakovanému“ zákonu a rozhodol, že ak bude prijatý zákon o moci, do platnosti vstúpi iba v prípade, že bude spolu s ním prijatý i zákon O zmenách vo výklade jednotlivých ustanovení Ústavy (Základného zákona) Ukrajiny.

Šalamúnske rozhodnutie Najvyššej rady plne demonštrovalo možnosti ukrajinskej „parlamentnej pavučiny“, v ktorých mal Kučmov zákon uviaznuť. Dňa 18. mája 1995 parlament schválil „vybrakovaný“ zákon o moci (bolo schválených iba 31 článkov!), avšak neschválil uvedený druhý zákon, takže zákon o moci nemohol vstúpiť do platnosti. V druhej polovici mája 1995 tak vznikla kritická patová situácia, ktorá hrozila prerásť do otvorenej konfrontácie jednotlivých vetiev moci na Ukrajine.

Prezident Kučma bol rozhodnutý konať. Ešte v apríli počas parlamentnej rozpravy o inkriminovanom zákone došlo k zmene na poste premiéra vlády, keď V. Masola vystriedal J. Marčuk, jeden z Kučmovej garnitúry „silných mužov“, predtým posledný šéf republikovej KGB v sovietskej ére a Ukrajinskej bezpečnostnej služby po získaní nezávislosti. Bol to človek, ktorý svojim mocenským postavením i vplyvom mohol v prípade otvorenej krízy preukázať prezidentovi nenahraditeľné služby. Disponujúc zároveň podporou regionálnych elít, mohol prezident pristúpiť k protiútokom nasmerovanému na zraniteľné miesto parlamentu. Dňa 31. mája 1995 vydal dekrét O uskutočnení výskumu verejnej mienky z otázok dôvery občanov Ukrajiny prezidentovi Ukrajiny a Najvyššej rade Ukrajiny³⁰ s termínom na 28. jún 1995 a prostredníctvom televízie sa obrátil k obyvateľstvu krajiny. Táto forma bola zvolená preto, lebo prezident v súlade s platnou legislatívou nemal právo vypisovať priamo referendum, respektíve plebiscit.

Odpoveďou parlamentu bolo rozhodnutie, ktoré zakazovalo vláde použiť finančné prostriedky na prípravu a uskutočnenie výskumu verejnej mienky v súlade s dekrétom prezidenta. Jednoducho parlamentná elita nemohla pripustiť konanie akéhokoľvek výskumu verejnej mienky, ktorý hrozil vznikom situácie, že prezident získa rozhodujúcu politickú iniciatívu a odstaviť parlament „z hry“ úplne. Napriek skutočnosti, že výskum verejnej mienky nemohol mať žiadne bezprostredné právne účinky, L. Kučma vyhlásil, že svoju činnosť mieni prispôbiť jeho výsledkom. Prezident, nehľadiac na zákaz použiť prostriedky štátneho rozpočtu v súvislosti s anketovaním obyvateľstva, vonkoncom nemienil ustúpiť. Hneď po vydaní dekrétu 31. mája začali pracovať už sformované (!) centrálna a regionálne komisie, ktoré mali výskum realizovať. Regionálne elity boli pripravené pomôcť prezidentovi vo vzniknutej situácii organizačne i finančne z vlastných zdrojov. Parlament bol

pritlačený „do kúta“ a doslova „dokopaný“ k novému kompromisu s prezidentom, potom čo vysvitlo (i vďaka stanovisku regionálnych elít), že „parlamentná pavučina“ iba oddialila prijatie zákona o moci, avšak vonkoncom sa nestala miestom jeho plného uviaznutia a zabudnutia.

Prijateľnou bázou nového kompromisu pre obidve strany, ktoré v kritickej chvíli preukázali vôľu nehnať vývin udalostí do otvorenej konfrontácie, sa stal návrh poslaneckej frakcie Ruch o uzatvorení tzv. Ústavnej dohody medzi prezidentom a parlamentom. Iniciatíva vznikla v polovici mája, keď bolo jasné, že lavica zákon o moci úspešne „vybrakuje“. Zo strany parlamentu by podľa predstáv Ruchu podpísali Ústavnú dohodu jednotliví poslanci a vstúpila by do platnosti v prípade, že tak učiní väčšina poslancov. Obsahom dohody by bola tzv. malá ústava vymedzujúca kompetencie jednotlivých vetiev moci, ako i spôsob organizácie výstavby štátu v súlade s už schváleným zákonom o moci na obdobie do prijatia novej ústavy. Prezident sa mal zato zaviazat, že nebude iniciovať nijaké výskumy verejnej mienky a že prvým referendom bude až referendum o schválení textu novej ústavy.³¹ Poslanci Ruchu začali zbierať pod túto iniciatívu podpisy členov parlamentu.

V kritických prvých dňoch júna 1995 po tejto poslednej možnosti dosiahnutia kompromisu s prezidentom sa nakoniec rezignovane stiahlo i lavicové vedenie parlamentu. Hrozilo totiž, že národní demokrati spolu s frakciami stredy podpíšu Ústavnú dohodu s prezidentom a že sa lavica napriek tomu, že kontroluje vedenie parlamentu a nominálne predstavuje najväčšiu, ale „osamotenú“ silu v Najvyššej rade, ocitne v úplnom politickom ofsajde. Okrem toho už nejestvovali iné možnosti ako zabrániť výskumu verejnej mienky, respektíve de facto referendu o (ne)dôvere parlamentu. Dňa 6. júna sa uskutočnilo rokovanie Prezídia Najvyššej rady s prezidentom Kučmom, na ktorom bola dosiahnutá zásadná dohoda o ďalšom postupe.

Svetlo sveta tak uzrel z pohľadu tvorby ústavného práva skutočne originálny dokument – Ústavná dohoda medzi prezidentom Ukrajiny a Najvyššou radou Ukrajiny, podpísaná 8. júna 1995 prezidentom L. Kučmom a predsedom parlamentu A. Morozom. Za zmluvu aklamačným spôsobom hlasovalo 240 poslancov, 81 poslancov sa vyslovilo proti a 8 poslancov sa zdržalo hlasovania, ostatní bojkotovali hlasovanie absenciou v rokovacej sále. Účinnosť platnej normy nadobudla 10. júna 1995 v deň jej zverejnenia. Originálnosť tejto tzv. malej ústavy spočíva v tom, že nebola výsledkom konsenzu 2/3 väčšiny parlamentu, respektíve vôľvyjavenia ukrajinského ľudu, ale doslova zmluvy medzi dvoma vetvami moci, čo je precedent neznámy v normálnej ústavnej praxi vyspelých krajín.

V každom prípade podpísanie dohody bolo jednoznačným víťazstvom prezidenta L. Kučmu a znamenalo, že sa Ukrajina hoci iným spôsobom a v iných formách politického zápasu dopracovala k rovnakému výsledku ako i Ruská federácia a Bielorusko – k prezidentskému politickému systému s jednoznačnou dominanciou výkonnej moci. Napriek tomu, že predseda parlamentu A. Moroz vo svojom príhovore k poslancom pred podpisom dohody zdôraznil a neprestával zdôrazňovať i po jej podpise, že ide „iba“ o dočasný stav a dočasnú právnu normu, ktorá má platiť „iba“ do prijatia novej ústavy.³² Niet pochyb o tom, že existencia tzv. malej ústavy ako existujúci precedent zásadným spôsobom ovplyvnila i formulovanie a prijímanie novej veľkej ústavy nezávislej Ukrajiny. Bolo ťažké predpokladať, že sa prezidentská administrácia na čele s L. Kučmom vzdá mocenských pozícií, ktoré si vydobyla v ťažkom politickom zápase s parlamentom. V opačnom prípade bolo viac ako pravdepodobné, že by sa na Ukrajine znova obnovil boj vetiev moci a de facto predústavný chaos sprej júna 1995, ktorý by už mohol mať pre Ukrajinu katastrofálne dôsledky so závažným dopadom pre jej ďalšiu samostatnú štátnu existenciu vôbec.

* * *

Ukrajinský parlament po búrlivom a dramatickom rokovaní, ktoré trvalo viac ako 17 hodín a pokračovalo bez prerušenia celú noc z 27. na 28. júna, ráno 28. júna 1996 o 9,20 hod. kyjevskeho času schválil v druhom čítaní novú Ústavu Ukrajiny pomerom hla-

sov 315 „za“ 36 „proti“, ostatní poslanci (predovšetkým členovia komunistickej frakcie) hlasovanie bojkotovali. Táto Ústava nielen svojim obsahom, ale i „spôsobom prijatia“ skopírovala takmer identický model prijímania Ústavnej dohody z 8. júna 1995. Prezidentská administrácia, opierajúca sa o podporu regionálnych elit, presadila i v novej Ústave kompetencie prezidenta prakticky v rovnakej podobe, ako ich obsahovala už Ústavná dohoda. História sa cyklicky zopakovala. Komisia expertov vypracovala projekt novej Ústavy, ktorý vychádzal z Ústavnej dohody. Lavicové sily všemožne brzdili proces prijatia novej Ústavy a v prvom čítaní „zavalili“ projekt návrhmi na zmeny a doplnky. Ústavný proces sa znova dostal do „slepej uličky“. Pohlo ním až „osvedčené“ sraňenie referendumom o dôvere najvyšším orgánom moci v krajine, napriek tomu, že podľa Ústavnej dohody sa tejto formy „nátlaku“ mal prezident vzdať (!)... 26. júna 1996 L. Kučma výnosom určil konanie referenda v septembri 1996. No, a o necelé dva dni – 28. júna 1996 – už bola Ústava na svete...

Čo k tomu dodať? Iba to, že skúsenosti boja s opozičným parlamentom, ktoré prezidentská administrácia získala v priebehu roku 1995 pred presadením Ústavnej dohody, plne zúročila i pri prijímaní základného zákona štátu.

¹ Konstitucija (Osnovnyj Zakon) Ukrajinskoi Raďanskoi Socialistyčnoji Respubliki, Kyjiv 1978. Paradox bol o to väčší, že časť ukrajinskej intelektuálnej elity tvrdila, že Ukrajina ako prvá v dejinách vôbec mala demokratickú ústavu z roku 1709 (schválená 5. apríla 1710 kozáckou Generálnou radou staršín), ktorá vraj jednoznačne rozdelila kompetencie zákonodárnej a výkonnej moci. Za takýto dokument je považovaná kozácka Ústava Záporožskej Siči, ktorú vyhlásil Pylyp Orlyk po svojom zvolení do funkcie heľmana záporožských kozákov. Ústava USA bola podľa tejto interpretácie prijatá až o 77 rokov neskôr, t. j. v roku 1787. Pozri napr. Hajčurskij, V.: Amerykanskij konstitucijij 208 rokov, ukrajinskij – 285. Holos Ukrajiny, 3. 6. 1995, s. 13.

² Šapovalov, V. M.: Rozpodil vlad i konstitucionalizm: dosvid Ukrajiny. Naukovi dopovidi, Vyp. 28. Nacionalnyj instytut stratehičnych doslidžeň, Kyjiv 1994, s. 21.

³ Plný názov: Ústavná dohoda medzi Najvyššou radou Ukrajiny a prezidentom Ukrajiny o základných princípoch organizácie a fungovania štátnej moci a miestnej samosprávy na Ukrajine na obdobie do prijatia novej Ústavy Ukrajiny (Konstitucijnyj dohovir miž Verchovnoju Radoju Ukrajiny ta Prezydentom Ukrajiny Pro osnovni zasady orhanizaciji ta funkcionuvanja deržavnoji vlady i miscevoho samovriaduvanja v Ukrajinu na period do pryjňatťa novoj Konstitucijij Ukrajiny). Holos Ukrajiny, 10. 6. 1995, s. 3–4.

⁴ Riabčuk, M.: Demokratija ta „partija vlady“. Polityčna dumka, 3/1994, s. 37–38.

⁵ Štanicko a hospodárske štruktúry zabezpečujúce chod tzv. Železného pilieru ZSSR – Južný priemyselný komplex s obrovskou a celoštátne strategicky významnou koncentráciou ťažkého priemyslu vo východnej a južnej Ukrajine (Donbas – Krivoj Rog).

⁶ O záujmoch a faktoroch, ktoré sprevádzali proces rozpadu Sovietskeho zväzu pozri Duleba, A., Veretennikov, S.: Čím bol a čím je Sovietsky zväz, I.–IV. Nové slovo, 10.–13., R. I., 1991.

⁷ Záverečná veta dokumentu znela: „Princípy deklarácie sa využívajú pri uzavieraní zväzovej zmluvy.“ – Deklaracija pro deržavnyj suverenitet pryjňata Verchovnoju Radoju URSR, 16. Ipyňa 1990 r. Holos Ukrajiny, 2. 11. 1993, s. 3.

⁸ Prehľad politických strán na Ukrajine, vrátane hodnotovej charakteristiky ich programov i vývinu pozri napr. Kremeň, V. H., Bazovkin, J. H.: Polityčni partiji Ukrajiny: Porivňalnyj analiz prohramnych dokumentiv. Naukovi dopovidi, Vyp. 18. Nacionalnyj instytut stratehičnych doslidžeň, Kyjiv 1993.

⁹ Pozri napr. Kravčenko, V. I.: Terytorijalnyj ustrij ta miscevi orhany vlady Ukrajiny. Naukovi dopovidi, Vyp. 43. Nacionalnyj instytut stratehičnych doslidžeň, Kyjiv 1995, s. 30.

¹⁰ Tamže, s. 30.

¹¹ Zákon Pro vnesenňa zmin i dopovneň do Konstitucijij (Osnovnoho Zakonu) Ukrajiny, pryjňatij 14. Iutoho 1992 r. pozri Šapoval, V. M.: cit. dielo, s. 22.

¹² Tamže, s. 22–23.

¹³ Tamže, s. 25.

¹⁴ Zákon Pro Predstavnyka Prezydenta Ukrajiny, pryjňatij 5. berezňa 1992 r.; Ukaz Prezydenta Ukrajiny Položenňa pro miscevu deržavnu administraciju, 14. kvitňa 1992 r. pozri Kravčenko, V. I.: cit. dielo, s. 30.

¹⁵ Filenko, V., Pohorelov, S.: Urjad nadijji dľa novoji Ukrajiny. Holos Ukrajiny, 12. sičňa 1993, s. 6.

¹⁶ Pro miscevi Rady narodnych deputativ ta miscevi i rehionalne samovriaduvanja pozri Kravčenko, V. I.: cit. dielo, s. 30.

¹⁷ Dobré zovšeobecnenie a charakteristiku vzniknutého „správneho chaosu“ vo výstavbe štátu v priebehu roku 1992 pozri Mychalčenko, M., Cymbaľuk, P.: Polityčna sytuacija v Ukrajinu. Perspektyvy rozvytku. Rozbudova deržavy, 1/1993, s. 25–30.

¹⁸ Zákon Pro formuvanja miscevyh orhaniv vlady i samovriaduvanja, pryjňatij 3. Iutoho 1994 r.

¹⁹ L. Kučma vystriedal vo funkcii premiéra V. Fokina v jeseni 1992. Posledný musel odstúpiť v dôsledku afér s reexportom ruskej ropy (predovšetkým tzv. „lisičanská“ aféra z roku 1992) získavanej za „ťažké štátne penia-

ze". Parlament na polročné obdobie priznal výnimočné právomoci Kučmovej vláde v otázkach riadenia ekonomických záležitostí. Jedným z prvých aktov nového premiéra bolo nariadenie zakazujúce ďalšie vytváranie „malých“ súkromných firiem pri veľkých štátnych podnikoch, ktoré malo zamedziť obrovským daňovým únikom. Toto opatrenie ako i ďalšie kroky vlády v podobnom smere spôsobili rast negativizmu voči Kučmovi, ktorý sa stal nepohodlným pre vplyvné podnikateľské kruhy späť s tzv. stranou moci. Nemajúc možnosť ovplyvniť, respektíve zamedziť blokovaním aktivít vlády, L. Kučma rezignoval na post premiéra. S týmto image „muža poriadku“ vstúpil do predvolebnej kampane na post prezidenta, a ako sa ukázalo, veľmi úspešne.

²⁰ Ukrajinský volebný zákon, podľa ktorého sa uskutočnili parlamentné voľby v roku 1994, nesie na sebe pečať štátotvorného „galimatiášizmu“ tzv. strany moci. Ukrajina bola rozdelená na 450 jednomandátových obvodov. Volebné obvody boli situované v hraniciach oblastí, a to v závislosti od počtu obyvateľstva. Z každého obvodu mal zísť jeden poslanec parlamentu. V prvom kole mohol byť zvolený priamo iba poslanec, ktorý získal viac ako 50 % voličských hlasov za predpokladu, že sa volieb zúčastnilo viac ako 50 % právoplatných voličov v rámci obvodu. Ak žiadny poslanec nezískal viac ako 50 % hlasov, ale bola splnená podmienka 2/3 mandátov v parlamente, a preto boli voľby priznané za platné a nový parlament mohol pristúpiť k výkonu svojich právomocí. Ústredná volebná komisia následovne vypisovala nové termíny volieb v obvodoch, v ktorých neboli zvolení poslanci v prvých dvoch kolách. Tento volebný zákon de facto odsunul na druhú koľaj štandardné politické strany. Kandidáti mohli navrhovať napr. „pracovné kolektívy“ pozostávajúce najmenej z 300 členov, respektíve zamestnancov podnikov, ustanovzní a pod. Avšak politická strana musela pre svojho kandidáta zohnať 100 000 podpisov (!), a tak boli preferované záujmy neformálnej strany moci. Rozbor ukrajinského volebného zákona pozri napr. Ocinka vyborčoji systemy v Ukraini (red. Petro Malachov). Instytut demokratiji im. Pylypa Orlyka, Kyjiv 1993.

²¹ Podľa údajov Sribna zemľa, 25. Iutoho 1995 r., s. 4.

²² Zákon Pro miscevi Rady narodnych deputativ.

²³ Stanovisko prezidenta k tomuto aktu pozri Holos Ukrainy, 19. 11. 1994.

²⁴ Medvedčuk, V.: Sto dñiv prezidentstva: vyklyk systemnij kryzi. Holos Ukrainy, 15. 11. 1994, s. 3.

²⁵ O prezidentovom dekréte, stave zločinnosti a úlohách i možnostiach štátu v boji s organizovaným zločinom pozri Motrync, I.: Kryminohenna situacija i zachody dľa posylenňa borotby iz zločynnistu. Deržavnist, 1–2/1994, s. 64–65.

²⁶ Prehľad o krokoch prezidenta smerujúcich k postupnému sústreďovaniu moci pozri Pichovšek, V.: „Krizisnyj cunami“ Prezidenta L. Kučmy. Nezavisimost, 10. 2. 1995, s. 5.

²⁷ Holos Ukrainy, 24. 12. 1994, s. 3.

²⁸ Analytickú informáciu o kádrom zložení Kučmovej administrácie, vrátane politických biografii jej lídrov pozri Pichovšek, V.: Vsia prezidentstva rať. Mist, 44(62)–45(63), lystopad 1994.

²⁹ O výsledkoch a priebehu práce Zmierovacej komisie pozri napr. Lavrynovyč, O.: Uzhodžuvalna komisija zmiynyla vsi statti prezident'skoho projektu zakonu pro vladu. PostPostup, 4(162)/1995, s. 3 (člen komisie). Durdyneč, V.: Jesli my takije umnyje, to počemu takije bednyje? Interview pripravil Georgij Černomorskij. Vseukrajinskije Vedomosti, 14. 3. 1995, s. 3 (predseda komisie).

³⁰ Text dekrétu bol zverejnený pod názvom Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro opytuvannja hromadskoj dumky z pytaň doviry hromadan Ukrainy Prezydentovi Ukrainy ta Verchovnij Radi Ukrainy. Holos Ukrainy, 2. 6. 1995, s. 2.

³¹ Informácia o iniciatíve poslaneckej frakcie Ruch sa objavila prvýkrát 15. mája 1995 v denníku Holos Ukrainy, s. 2.

³² Plné znenia vystúpení prezidenta L. Kučmu i predsedu parlamentu A. Moroza v parlamente pred podpisom Ústavnej dohody boli opublikované v denníku Holos Ukrainy, 8. 6. 1995, s. 2.

Poznámka: Podrobnejší údaje o této problematice lze najít ve stati Alexandra Duleby, uveřejněné v časopise Právník, 9/1996.